

A KÖTELESPÉLDÁNYOK ÚJ ELOSZTÁSI RENDJÉNEK TAPASZTALATAI AZ AGROINFORMBAN ÉS A MEZŐGAZDASÁGI HÁLÓZATBAN

GROFCSIK Gusztávné—VÖRÖS Györgyné

A kötelezpéldányok újra elosztását szabályozó rendelet szerint az AGROINFORM (Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár) mint biztosított részese-d és ú könyvtár megkapja az agrártudományok (mezőgazdaság, élelmiszeripar, faipar, növény- és állattan) teljes kötelezpéldány-anyagát 2 példányban, és mint k o r l á t o z o t t v á l o g a t ó j o g ú könyvtár az orvostudományok szakterület anyagából – 1 példányban – kiválogathatja a szükséges biológiai, életteni tárgyú sajtótermékeket.

Az új elosztási rend 1978. január 1-én lépett életbe. Az elmúlt hónapokban a kötelezpéldányokból kapott kiadványokat – a rendelet szellemében – behatóan elemeztük. A kötelezpéldányok elosztásával, fogadásával kapcsolatban összegyűjtött tapasztalatainkat 2 részben tárgyaljuk. Az e l s ő részben az AGROINFORM tevékenységét alapvetően érintő elvi kérdéseket foglaljuk össze, majd a m á s o d i k részben az új elosztási rendszer hálózatunk szakirodalmi bázisát, beszerzési tevékenységét, könyvtári szolgáltatásuk fejlesztését befolyásoló tényezőit ismertetjük.

I.

A beérkezett anyagok tartalmi összetételét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az Országos Széchényi Könyvtár által kialakított gyakorlat lényegesen kedvezőbben alakult, mint az a rendelet előzetes tervezései alapján várható volt. Az AGROINFORM széles körű hazai és nemzetközi kötelezettségei – országos szakkönyvtár, információs központ, két nemzetközi információs ágazati alrendszer: az AGROINFORM-NR, illetve az ÉLIPINFORM-NR kijelölt nemzeti szerve stb. – ellátásához elengedhetetlenül szükségesek az agrártudományokkal szorosan összefonódó alaptudományi, gépesítési, közgazdasági és egyéb szakterületek dokumentumainak rendszeres áttekintése és beszerzése. Így a teljes válogató jog korlátozása előzetesen igen problematikusnak látszott.

A főgyűjtőkörünket érintő szakterületeken megjelent könyveket 2–2 példányban folyamatosan megkapjuk. A válogatás gyakorlati lebonyolítása azt is lehetővé teszi, hogy az esetleges téves megítélések esetében – a lemondást illetően – jelzést adhassunk az OSZK-nak még a könyvek megküldése előtt. Ez utóbbi eljárásra azonban az elmúlt hónapokban alig került sor.

A mezőgazdaság és élelmiszeripar gyorsütemű fejlődése és a fejlesztés tendenciái ma már egyre elválaszthatatlanabbak a műszaki tudományok széles skálájától, de e tevékenység ellátása megkívánja a közgazdaságtudomány területén megjelenő piaci, kereskedelmi, vezetés, szervezés, üzemgazdaságtani, pénzügyi stb. kiadványok meglétét; a matematika, számítástechnika tárgykörébe tartozó dokumentumok szelektált gyűjtését; a szervezkémia, a vegyipar, a gyógyszeripari vonatkozású anyagok beszerzését, a talajfizika, talajkémia, földrajzi, éghajlati, talajtani stb. munkákról információk szolgáltatását.

A főgyűjtőkörünkhöz szorosan kapcsolódó szakterületek vonatkozásában tehát igényeink bizonyos mértékben ütköznek az MTA, a KGM, valamint a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárával. Az elosztás során azonban azt tapasztaltuk, hogy a több szakterületet is érintő művek többségéből az OSZK 1–1 példányt biztosítani tud számunkra is, a további szükséges példányokat pedig vételből szerezzük be.

A hetenkénti válogatás alkalmával módunkban van feljegyezni azoknak a műveknek az adatait, amelyek szükségesek, de kötelespéldányból nem biztosíthatók az állományunk számára. Ezeket vétel vagy bekérés útján szerezzük be. Megjegyezzük, hogy bár a határterületek többpéldányainak, illetve a kötelespéldányokból egyáltalán nem biztosított rokon szakmák dokumentumainak megnövekedett mennyiségű beszerzése pénzügyi vonatkozásokban jelentős plusz terhet ró intézetünkre, a saját szempontú válogatás viszont lehetővé teszi a megjelenő magyar szakirodalom bennünket érintő részének folyamatos áttekintését.

Folyóiratok

Az év elején felmértük és jegyzékbe foglaltuk az OSZK-tól 1977. december 31-ig kötelespéldányként kapott folyóiratok és periodikák címeit, és ezt összevetettük az új elosztás szerint kapott címekkel. Örömmel állapítottuk meg, hogy a főgyűjtőkörünkbe tartozó folyóiratokat továbbra is rendben megkapjuk – vételes módosításra összesen egy folyóirat esetében került sor –, sőt a nem mezőgazdasági, de részünkre szükséges kiadványok is folyamatosan érkeznek. Ilyenek pl. a Közgazdasági Szemle, Tudományszervezési Tájékoztató, a Könyvtáros stb.

Megoldatlan problémát jelent egyenlőre a periodikus, illetve a folytatódó magyar kiadványok pontos, megbízható nyilvántartása. Itt elsősorban az egyetemek, kutatóintézetek tudományos közleményeire, különböző fontos statisztikai jelentésekre gondolunk, amelyek ismétlődnek és amelyek a könyvek között szerepeltetve, esetlegesen hol az egyik, hol a másik könyvtárhoz kerülnek. Így az országos nyilvántartásból sem a megjelenésre,

sem az esetleges megszűnésre nem lehet megbízható adatokat szerezni, illetve folyamatos biztosításukra nincs lehetőség.

Nem hagyományos dokumentumok

A megjelent nyomdatermékek szakterületünket érintő széles körű, folyamatos áttekintésének biztosítása fokozottan érvényes a kereskedelmi forgalomba nem kerülő anyagok tekintetében. Az áttekintés megszakadása megkérdőjelezné a Magyar Mezőgazdasági Bibliográfiában – és egyéb gyarapodási, illetve tájékoztatási kiadványunkban – feltárható magyar szakirodalom teljességét, megbízhatóságát, a hazai és nemzetközi kötelezettségeink terén jelentkező elvárások maradéktalan teljesítését. Ezeken kívül pedig egyes kiadványok felkutatása, beszerzése jelentős többletmunkát, időeltolódást, valamint lényegesen több adminisztrációt jelentene a könyvtári munkák vitelében.

Az eddigi tapasztalatok alapján megállapíthatjuk, hogy mind a válogatás, mind a megküldés ügymenete zökkenőmentes. A kötelezpéldány elosztásra kerülő anyagok a heti kijelölt időpontban, teljes mértékben áttekinthetők, így könyvtárunk folyamatosan tudomást szerez minden részére fontos kiadványról, sőt az egyes művekben elhelyezett elosztó-kartonokról az is kiderül, hogy a kérdéses dokumentumot meg fogjuk-e kapni. Amennyiben nem, módunkban van a szükséges beszerzési előkészületeket megtenni. Rendkívül lényeges hangsúlyoznunk, hogy a lebonyolításnak ez a módja szerencsésen megoldotta azt az előzőekben már említett problémát, amit a teljes válogató jog korlátozása jelentett könyvtárunknak.

Az új kötelezpéldány elosztás keretében könyvtárunkhoz olyan kiadványok is érkeznek, amelyeknek állományba vétele, tartós megőrzése sem tartalmuk, sem más megfontolások miatt nem indokolt. Ide sorolhatók pl. a vállalatok, termelő üzemek munkaszerződésai, leltározási utasítások, helyi tűzvédelmi előírások, vállalati telefonjegyzékek, a már beérkezéskor elavult időjárás jelentések, belső üzemi terjesztésre kiadott híradók stb. Nagyobb létszámú vállalatnál természetes, hogy az ilyen jellegű kiadványokból 70 példánynál több készül, ezért kötelezpéldány beszolgáltatásra kötelezett. Azonban ez még önmagában nem indokolja 10 éves könyvtári megőrzési kötelezettségüket. Lehetőség van ugyan egyes tartalmukban gyorsan avuló kiadványfajtákra a Kulturális Minisztériumtól felmentést kérni. Célszerűbbnek tartanánk azonban ezek kivonását egységes, központi direktívák alapján megoldani.

A kötelezpéldányok elosztásával kapcsolatban megjelent jogszabályok egyáltalán nem foglalkoznak a különböző, bizalmas jellegű kiadványok kezelésével. A nagyobb, kiadói gyakorlattal rendelkező intézmények ilyen jellegű kiadványain rendszerint találunk valamilyen jelzést vagy eligazítást: bizalmas, belső használatra stb. Ezek érvényesítése, valamint a szolgáltatás során alkalmazott gyakorlat azonban országosan nem egységes, illetve a különböző könyvtárakban eltérő. A kisebb intézetek, vállalatok, termelő üzemek – amelyek rendszeres kiadványi tevékenységet nem folytatnak – nem helyeznek el a belső használatra szánt, bizalmas adatokat tartalmazó kiadványaikon semmiféle korlátozó jelzést, sőt többségüknek fogalma sincs arról, hogy ezek a megjelent anyagok a nyilván-

nos könyvtárakban bárki számára, minden megkötöttség nélkül hozzáférhető. Ilyen jellegűek pl. a vállalati gazdasági tervek, a kereskedelmi tevékenységgel kapcsolatos export-import áruk és árakra vonatkozó adatok, gazdasági intézkedések, kutatási jelentések, licencek alkalmazásának eljárásai, zárszámadási beszámolók, munkabér és fegyelmi ügyek stb.

A kérdés központi rendezése, illetve a könyvtári használati előírások egységes kötelezővé tétele, véleményünk szerint sürgős feladat.

A könyvtárunkba beérkezett kötelempéldányok döntő többsége – könyvekből mind a két példány – állományba, illetve tartós megőrzésre kerül. Ez ellenőrizhető a leltárnaplókban. Azokat a dokumentumokat, amelyeket csak egy-egy példányban dolgozunk be – pl. tankönyvek, vállalati irodalom, aprónyomtatványok stb. – a második példányokat szétesztjük az egyes témákra, k megfelelően, a nagyobb hálózati könyvtárak között. Az OSZK-tól szállítólevéllel érkező művekről, a továbbadás után visszaigazolást kérünk és ezeket megőrizzük.

Összegezve a tapasztalatokat megállapíthatjuk, hogy az AGROINFORM kötelempéldány ellátását az új elosztási rendszer megfelelően biztosítja, a biztosított részesedésű jogkör – a kisebb módosítások ellenére – nem jelent visszalépést az elosztást korábban szabályozó rendelethez képest. Véleményünk szerint ugyanis a kötelempéldányok elosztásának új rendszerében sikerült, az egyik legfontosabb kérdéskör, a beérkezett kötelempéldányok tartalmi szétválasztását – elsősorban a több tudományterületet átfogó és ezért több szakterület gyűjtési körébe beosztható kiadványok esetében jelentkező, szakterületek szerinti elosztást – megvalósítani.

II.

Az új elosztási rend – a kormány településhálózat-fejlesztési koncepciójából kiindulva a vidéki székhelyű tervezési-gazdasági körzetek (régiók) számára egy-egy teljes kötelempéldánysort biztosít, a vidék szakirodalmi ellátása és a könyvtárközi kölcsönzés kurrens magyar anyagra vonatkozó decentralizálása – ennek megfelelően az országos forgalom és a központi intézmények tehermentesítése – érdekében. A területi szempontú (regionális) elosztás az öt régió mindegyikébe egy-egy teljes sorozat kötelempéldányt juttat. A régióon belül az anyag meghatározott könyvtárakba kerül. Az öt vidéki régióban, a részesedő könyvtárak között az alábbi mezőgazdasági könyvtárakat találjuk:

Észak-dunántúli régió: Agrártudományi Egyetem Könyvtára, Keszthely.

Dél-dunántúli régió: Mezőgazdasági Főiskola Könyvtára, Kaposvár.

Észak-alföldi régió: Agrártudományi Egyetem Könyvtára, Debrecen.

A kötelempéldányok új elosztási rendje tehát több, jelentős mezőgazdasági könyvtár számára tette lehetővé, hogy a szakterületüknek megfelelő kötelempéldányokhoz rendszeresen hozzájussanak. Ennek fejében a könyvtárak vállalják a kötelempéldányok fogadását, megállapodás szerinti megőrzését és a régióon belüli igénylők rendelkezésre bocsátását könyvtárközi kölcsönzés útján.

A kötelezpéldányok elosztásának új rendszerével kapcsolatos féléves tapasztalato-
kat – a fenti könyvtárak vonatkozásában – az alábbiakban lehet összefoglalni:

A könyvtárak a fő szakterületüknek megfelelő „agrártudományok” – mezőgazdaság,
élelmiszeripar, faipar, állattan, növénytan – teljes kötelezpéldány anyagát megkapják.
Valószínűleg a Budapestről történő szállítási nehézségek miatt az első szállítványok csak
február végén, illetve áprilisban érkeztek meg, azonban ezt követően is rendszertelenül
kapták a könyvtárak a kisebb nagyobb mennyiségű anyagokat. A kaposvári könyvtárat pl.
arról értesítette a központi könyvtár, hogy a konténerben érkező, minden csoportosítást
nélkülöző anyag szétszortása sok időt vesz igénybe, így nem tudnak az átadásra kerülő
dokumentumokról tételes jegyzéket készíteni, továbbá kérték, hogy az elszállításról az
átvevő könyvtár gondoskodjék.

Az időszaki kiadványok átadására a félév folyamán vagy még nem került sor, vagy
meglehetősen hiányosan jutott el a részesedő könyvtárakhoz.

Az eltelt idő rövidsége és a szállítások akadozása miatt a könyvtárak nem tudtak
még kialakítani megbízható kontrollt az anyagok teljes áttekintését illetően. Nem érződik
még egyelőre a kötelezpéldányok biztosításából származó előny az állomány gyarapításá-
ban, illetve a szolgáltatások színvonalának emelkedésében sem, ami ellensúlyozná az
elosztásból következő jelentős plusz kötelezettségeket.

A könyvek beszerzését illetően – a megjelenés és a köteles beérkezése közötti nem
kevés időeltolódásból adódóan – a kötelezpéldányoknak jelenleg, elsősorban a többes-
példányok biztosítása szempontjából van nagyobb jelentőségük. Amennyiben a kezdeti,
különböző bizonytalanságok után a beérkezés rendszeressé és gyorsabbá válik, a könyvtá-
rak biztonságosabban számíthatnak rájuk a szakirodalmi bázis fejlesztésénél, valamint
a kiadványcserre kapcsolatok építésénél.

E témakörhöz tartozik, hogy a megjelent új könyveket a felhasználói igények
maradéktaian kielégítése céljából – a késedelem azt is eredményezheti, hogy esetleg
elfogy a könyv a piacon – gyorsan be kell szerezni, feldolgozni és szolgáltatni. A köteles-
példányok későbbi beérkezése miatt tehát előfordul, hogy ugyanazon művek különböző
példányai egymást követően, kétszer kerülnek feldolgozásra. Az időszaki kiadványoknál
még nagyobb problémát jelent az időbeli eltolódás, a rendszertelen érkezés következtében
a kötelezpéldányok csak a hiányzó számok pótlására lesznek alkalmasak.

A részesedő és a központi könyvtárak között néhány alkalommal már személyes
megbeszélésre került sor az érintett szakterületek és a határterületek irodalmának szétsz-
ortásáról, továbbá a gyűjtőkörükbe nem tartozó anyagok feldolgozásáról. A rendszeres
megbeszélésekre a tapasztalatok szerint a jövőben is szükség lesz.

A központi könyvtárak vagy elküldik, vagy személyesen adják át a dokumentumo-
kat, darabszám szerint, a következő bontású jegyzékek alapján:

ISBN számmal ellátott anyagok,

ISBN szám nélküliek,

különlenyomatok,

egyéb dokumentumok.

A könyvtárak a félév folyamán 300–500 db közötti mennyiségű, különböző
dokumentumfajtákat kaptak. Az átadott kiadványoknak több mint a fele vállalati iroda-

lom volt, 25 %-ot tettek ki a különböző mezőgazdasági kutatóintézetek, oktatási intézmények, egyéb országos szervek kiadványai. A fennmaradó részből kb. 15 %-ban szerepeltek jegyzetek, tankönyvek és egyéb oktatási segédletek és mindössze 10 % körül mozgott az ISBN jelű könyvek száma.

Az átadott és feldolgozásra kerülő anyagokat a könyvtárak megkülönböztető jellel látják el, elhelyezésükben azonban – az oktatási anyagok kivételével – nem tesznek kivételt. A kapott anyagok átválogatása, nyilvántartása, tárolása és szolgáltatása jelentős többletmunkát jelent a fogadó könyvtáraknak, melyeket – létszámgondok miatt – többnyire csak más könyvtári munkák rovására tudnak folyamatosan ellátni, illetve a kapott anyagokat csak nagy késéssel tudják feldolgozni. Feltehetőleg a jelentős plusz munkák miatt kéri a központi könyvtárak is, hogy – a saját nyilvántartásaik kiépítése céljából – az átvevő könyvtárak állománybavétel után, egy katalóguskartont küldjenek vissza részükre.

Az OSZK a fenti könyvtárakon kívül – a mezőgazdasági hálózatból – utóválogatási lehetőséget biztosít a gödöllői, valamint a Kertészeti Egyetem Könyvtárának. Az Erdészeti és Faipari Egyetem Könyvtára és az OSZK között 1978. elején, közvetlen megállapodás jött létre az erdészet, a vadászat, a vadgazdálkodás, a faipari gépek, a geodézia, a zoológia, a biológia és a botanika szakterületén megjelenő kiadványok, illetve a volt Selmezbányai Főiskola, és 1922-ig terjedően Sopron vármegye történetére vonatkozó anyagok megküldésére. A megállapodás gyakorlatban történő lebonyolítására azonban – néhány orosz nyelvű erdészeti szaklap kivételével – mindezig nem került sor.

Az OSZK egyébként – megállapodás nélkül – a fennmaradó példányokból az Állatorvostudományi Egyetem Könyvtára részére is juttat időnként anyagokat. A fent felsorolt könyvtárak, valamint az Agrárgazdasági Kutató Intézet Könyvtára, az AGROINFORM-nak is elsődlegesen fontosabb utóválogató partnerei.

Az utóválogatásban résztvevő könyvtárak egyöntetű véleménye, hogy a kötelespéldányok elosztásának új rendje számukra is kedvezőbb, mint a rendelet megjelenése előtti időben volt. A válogatásra hetenként egyszer, az OSZK-ban kerül sor, és gyakorlatilag az ott található anyagokat megtekinthetik, sőt a gyűjtőköriüket érintő anyagokat ki is jelölhetik. (A folyóiratok kiterjesztésére a következő hetekben kerül sor.) Az utóválogatás, – illetve a regionális részesedés – különösen kedvező lehetőséget teremt a folyamatos tájékozódáshoz a könyvesbolti forgalomba nem kerülő dokumentumok esetében.

Az utóválogatás keretében megtekintett anyagok száma hetenként eléri a 2–3000 db-ot is, ezeknek jelentős hányada aprónyomtatvány és vállalati irodalom. A kijelölt anyagok jelentős részét a szakterületi átfedésekből adódó előzések miatt az OSZK nem tudja a könyvtáraknak biztosítani. Ezért kerül sor, mintegy kiegészítésként az AGROINFORM-ban történő válogatásra. Azokat a dokumentumokat, amelyeket egyik könyvtár sem tud biztosítani, a könyvtárak más módokon igyekeznek beszerezni. Az OSZK-tól kapott anyagokat – a szakterületeken kívül eső dokumentumok viszonylag jelentős mennyisége miatt – ismételten át kell válogatni. Az utóválogató könyvtárak számára kedvező helyzetet teremt, hogy az anyagokat minden megőrzési kötelezettség vállalása nélkül kapják, ezért a számukra szükségtelen dokumentumokat tovább adják az egyetemi

szervezetben működő kari könyvtáraknak, a szakterületen kívül esőket pedig megsemmisítik.

A téma befejezéseként megállapíthatjuk, hogy a kötelespéldány rendelet az elmúlt fél év alatt megteremtette a magyar szakirodalmi ellátás új rendszerének alapjait. A biztató kezdet után a további megoldásra váró feladatok a következők:

1. Fokozni kell az együttműködést a regionális elosztásban részt vevő könyvtárak között.

2. Az AGROINFORM megszervezi és koordinálja mind a részesező, mind az utóválogató könyvtárakban visszamaradó mezőgazdasági jellegű anyagok további elosztását más hálózati könyvtárak számára.

3. Az AGROINFORM az érintett egyetemi és főiskolai könyvtárakkal rendszeresen konzultál a kötelespéldányok elosztásáról, illetve az adott időszakban teendő további közös munkamódszerekről.

4. Az AGROINFORM módszertani segítséget nyújt az időleges értékű kiadványok feltárásának, tárolásának és szolgáltatásának egyszerűsített módjára vonatkozóan.

5. Végül javasoljuk a bizalmas jellegű, valamint a megőrzési kötelezettség alá nem eső dokumentumtípusok meghatározására vonatkozó központi irányelv kidolgozását, illetve az OSZK és a kötelespéldány elosztásban érintett könyvtárak közvetlen kapcsolata utaló, az egységes értelmezést segítő, feldolgozási kérdésekben (nyilvántartás módja, feltárás mélysége, egyes dokumentumtípusok megőrzési ideje stb.) módszertani útmutató megjelenését.

TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNNYÉ szervezik át az USA Országos Mezőgazdasági könyvtárát (National Agricultural Library) USDA Technical Information Systems (az USA Mezőgazdasági Minisztériumának Technikai Tájékoztatási Rendszerei) néven. Az új intézmény intenzívebben vesz részt a mezőgazdasági ismeretterjesztésben, a kutatási eredményeknek a termelési gyakorlatba való átültetésében.

(Information Retrieval and Libr. Automation, 1978. ápr.)